

VÝVOJ POČTU NAKAZENÝCH, LIEČENÝCH, ZOMRELÝCH A VYLIEČENÝCH NA SPIŠI POČAS CHOLEROVEJ EPIDÉMIE V ROKU 1831 V PERCEPCII ÚRADNÝCH ŠTATISTÍK¹

Anton LIŠKA

Abstract: *Development of the number of infected, treated, dead and cured in Spiš during the cholera epidemic in 1831 in the perception of official statistics.* The year 1831 in the history of Spiš and the whole of Hungary was marked by cholera, which, after reaching the territory of the Habsburg Monarchy for the first time in history, had a negative impact on the demographic development of the local population. As a result of this infectious disease, every second person who contracted it and every 20th of the total population died in Hungary. The aim of the study was to find out whether the territory of Spiš was in this respect an average region in terms of statistical indicators, or if it deviated from the average for the whole of Hungary, and to subject the investigated sources to a critical analysis. In the research of the set goals, preserved official statistics (Hungarian and regional) and relevant scientific and professional literature related to the issue were used.

Key words: Cholera epidemic. Mortality. Year 1831. Province XVI Spiš towns. Spiš chair. Official reports on cholera victims.

Úvod

V prvej polovici 19. stor. ovplyvňovali chorobnosť a s ňou spojenú mortalitu uhorského obyvateľstva najmä infekčné ochorenia. Na začiatku 18. stor. sa síce podarilo takmer úplne eliminovať najobávanejšiu z týchto chorôb – mor, no namiesto nej sa objavili nové, rovnako nebezpečné nákazy. K najviac rozšíreným infekčným chorobám, vyskytujúcim sa na našom území v sledovanom období, patrili pravé a nepravé kiahne, kašeľ, týfus či záškrť. Okrem nich sa sporadicky vyskytovali aj iné život ohrozujúce ochorenia.² Spomedzi všetkých infekčných chorôb, ktoré v priebehu prvej polovice 19. storočia zasiahli územie Uhorska, mala najničivejší priebeh cholera,³ v archívnych prameňoch označovaná prívlastkami orientálna (*cholera orientalis*)

- 1 Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1/0397/21 *Epidémie a protiepidemiologické opatrenia na území Slovenska v dlhom 19. storočí*.
- 2 LIŠKA, Anton. Choleroová epidémia z roku 1831 a jej priebeh v rímskokatolíckych, gréckokatolíckych a evanjelických farnostiach Solianskeho okresu Zemplínskej župy. In *THEOLOGOS – Teologická revue*, roč. 14, 2012, č. 1, s. 271-272.
- 3 LIŠKA, Anton – BORZA, Peter. Pastiersky list prešovského biskupa Gregora Tarkoviča z júla 1831. In *Kultúrne dejiny*, roč. 13, 2022, č. 1, s. 62.

alebo ázijská (*cholera asiatica*).⁴ Jej domovom bola Ázia, predovšetkým oblasť Indie, kde po stáročia zabíjala mieste obyvateľstvo. Do Európy po prvýkrát prenikla až v roku 1830.⁵ Ako prvé zasiahla Rusko, odkiaľ sa rýchlo rozšírila do severnej, východnej a strednej Európy. Do Uhorska sa dostala pravdepodobne z Haliče. Stalo sa tak v letných mesiacoch roku 1831. V júni 1831 boli zaznamenané prvé prípady tohto ochorenia na severovýchode krajiny, odkiaľ sa v priebehu niekoľkých týždňov rozšírila aj do zvyšných častí kráľovstva.⁶

Cholera mala po nakazení veľmi rýchly priebeh a spravidla po niekoľkých hodinách (10 hodín) až dňoch (dva až päť dní) končila smrťou. V Uhorsku sa rovnako veľmi rýchlo šírila a vyžiadala si veľké množstvo ľudských životov. Najviac postihnutý bol predovšetkým vidiek a príslušníci nižších sociálnych vrstiev obyvateľstva, žijúci v poddimenzovaných hygienických podmienkach. Neznalosť, resp. nedodržiavanie základných hygienických návykov ako umývanie rúk, každodenná výmena bielizne, dezinfekcia výkalov, preváranie a dezinfekcia zdrojov pitnej vody a pod. malo pre nich fatálne dôsledky. Cholera sa totiž prenášala prostredníctvom exkrementov, v ktorých sa kulminovali choroboplodné zárodky. Z tohto dôvodu sa populácia rýchlo nakazila a ochorenie prepuklo do epidémie. Prvými obeťami nákazy sa stávali najmä slabší, podvyživení jedinci, malé deti a starí ľudia. Výskumy však dokazujú, že cholera si nevyberala a následne jej podliehali aj osoby v produktívnom veku, a to bez ohľadu na svoje sociálne postavenie (žobráci, želiari, sedliaci, mešťania, šľachta atď.).⁷

Liečebné postupy a prostriedky proti cholere, ktoré sa používali v Uhorsku počas epidémie v roku 1831, vychádzali z vtedajších medicínskych poznatkov a refletovali úroveň dobového zdravotníctva. V oboch spomenutých oblastiach mala uhorská, ale aj svetová medicína, výrazne nedostatky, čo sa negatívne odzrkadlilo v lekárskej starostlivosti o pacientov, ktorí sa touto chorobou nakazili. Najväčší problém pri liečbe cholery spôsobil fakt, že nebol známy jej pôvodca. Za účelom jeho objavenia síce lekári vykonali veľké množstvo pitiev, no príčinu tohto infekčného ochorenia sa im odhaliť nepodarilo. Neznámy pôvod choroby zákonite narážal na ťažkosti spojené s poskytovaním účinných liečebných postupov a prostriedkov.⁸ Uhorskí lekári liečili ľudí nakazených choleroou dvoma spôsobmi. V prípade, že sa dostavili k pacientovi v prvopočiatkoch choroby, teda skôr, ako sa u nakazených ob-

-
- 4 GOLIAN, Ján. *Život ľudu detvianského. Historicko-demografická a kultúrna sonda do každodenného života na Podpolaní v dlhom 19. storočí*. Ružomberok : Society for Human Studies, 2019, s. 108.
 - 5 LIŠKA, Anton. Z obsahu proticholeroových obežníkov a brožúrok z roku 1830 – 1831 (I). Štátne a cirkevné opatrenia a odporúčania proti šíreniu cholery. In *Dejiny – internetový časopis IH FF PU v Prešove*, roč. 7, 2012, č. 1, s. 100.
 - 6 GOLIAN, Ján. Vývoj úmrtnosti vo farnosti Detva v rokoch 1781 – 1920. In *Historická demografie*, roč. 41, 2017, č. 1, s. 59.
 - 7 MIŠÍKOVÁ, Alena. Choleroová epidémia na panstve Sztáraiovcov v lete 1831. In Kotorová-Jenčová, Mária – Šafranko, Peter. (Eds.). *Zborník referátov k východoslovenskému roľníckemu povstaniu z roku 1831*. Vranov nad Topľou : Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou, 2007, s. 29.
 - 8 LIŠKA, Anton. *Choleroová epidémia z roku 1831 a jej priebeh v Prešovskej eparchii*. Prešov : GTF PU v Prešove, 2012, s. 30.

javili kŕče a nastalo ochladzovanie končatín, začali liečbu prostredníctvom púšťania žilou a prikladania pijavíc na vybrané časti tela. Tento liečebný postup dopĺňali medikamentóznou liečbou. V prípade, že sa k chorým dostali až vtedy, keď sa u nich cholera naplno rozvinula, rovno začali medikamentóznou liečbu, ktorú kombinovali s bylinným kúpeľom, potením, naparovaním alebo saunovaním. V prvých týždňoch epidémie sa nakazeným osobám podával bizmut (*Magisterium Vismuthi*), ktorý bol považovaný za univerzálny liek proti infekčným chorobám. Rozdával sa vo veľkých množstvách, a to aj takým ľuďom, ktorí ho vôbec nepotrebovali a v dôsledku jeho požitia nakoniec zbytočne zomreli. Z tohto dôvodu sa jeho používanie prestalo odporúčať a namiesto neho bol chorým podávaný buď chlorid ortuťnatý (*Calomel*) alebo ópium (*Laudanum*). Medikamentóznou liečbu uhorskí lekári často kombinovali s odvarmi, obkladmi a tinktúrami z bylín.⁹ Uvedené liečebné metódy a postupy sa zameriavali na liečbu dôsledkov (zvracanie, bolesť a kŕče v žalúdku, hnačky atď.) a nie príčin cholery, nakoľko tá, ako už bolo vyššie spomenuté, v roku 1831 známa nebola. Neexistoval preto ani účinný liek, ktorý by toto ochorenie dokázal eliminovať. Aj preto boli ich účinky experimentálnej liečby, zameranej na potlačanie dôsledkov cholery, len nepatrné a nákaza sa veľmi rýchlo šírila. Z dochovaných úradných štatistík vyplýva, že cholerou sa v Uhorsku v rokoch 1831 – 1832 nakazilo celkovo 536 517 obyvateľov. Z nich sa 298 876 vyliečilo a 237 641 v dôsledku tohto infekčného ochorenia zahynulo. V kráľovských mestách a stoliciach, nachádzajúcich sa, resp. zasahujúcich územie dnešného Slovenska v celom rozsahu alebo len čiastočne, sa cholerou nakazilo celkovo 322 869 obyvateľov. Z nich sa 184 173 vyliečilo a 138 696 zomrelo.¹⁰

Geografické a územno-správne vymedzenie skúmanej oblasti a jej základná charakteristika

Územie Spiša je historickým regiónom Slovenska (a z menšej časti aj Poľska¹¹), rozprestierajúcim sa v jeho severovýchodnej časti – na území Popradskej a Hornádskej kotliny, v povodí riek Hornád, Poprad a Dunajec. Jeho prirodzenú hranicu tvoria na severe Vysoké Tatry a Pieniny, na východe Levočské pohorie, na juhu Spišsko-gemerské Rudohorie a na západe Slovenský raj a Kráľovohoľské Tatry. Od 12. stor. fungoval v podobe kráľovského komitátu ako samostatný administratívno-správny celok ranostredovekého Uhorského štátu. Na prelome 13. a 14. stor. sa pretvoril na stavovskú administratívno-správnu jednotku šľachty – stolicu a po roku 1849 sa transformoval na štátnu administratívno-správnu jednotku – župu, ktorá fungovala až do zániku župného zriadenia v roku 1922. V súčasnosti zaberá severozápadnú

- 9 LIŠKA, Anton. Z obsahu proticholeroých obežníkov a brožúrok z roku 1830 – 1831 (II.). Preventívne proticholeroé rady a odporúčania a dobová liečba cholery. In *Dejiny – internetový časopis IH FF PU v Prešove*, roč. 8, 2013, č. 1, s. 168-172.
- 10 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490.
- 11 Po skončení prvej svetovej vojny, v roku 1922, bolo k Poľsku pričlenených 13 spišských obcí – Čierna Hora, Durštín, Fridman, Jurgov, Kacvín, Krempachy, Lapšanka, Nedeca, Nižné Lapše, Nová Belá, Repiská, Tribš, Vyšné Lapše. FURMANIK, Martin – ŠTEVÍK, Miroslav. *Putovanie dejinami Spiša*. Spišská Nová Ves : Scepulum, 2021, s. 194.

časť Prešovského kraja. Na severe susedí s Poľskom, na východe so Šarišom, na juhu s Abovom a Turňou a na západe s Gemerom a Liptovom. V období od 12. stor. do začiatku 16. stor. bol mocenským a administratívnym centrom Spiša Spišský hrad, od 16. stor. sa ním stalo slobodné kráľovské mesto Levoča. Štatút slobodného kráľovského mesta mal v sledovanom období na Spiši aj Kežmarok.¹² Duchovným centrom Spiša bola počas celého jeho dejinného vývoja Spišská Kapitula, na území ktorej sídlila od 13. stor. kapitula kanonikov, prepošstvo a hodnoverné miesto a od roku 1776 aj spišské biskupstvo.¹³

Rozbor skúmaných prameňov a základná charakteristika ich vzniku

Kľúčovými prameňmi analýzy cholerou nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľov Spiša počas trvania epidémie v roku 1831 sú celouhorské (*Summarius Conspectus Jurisdictionum, et Locorum, in quibus suspectus Morbus erupit [...]*), stoličné (*Conspectus Comitatus Scepusiensis Locorum, in quibus Contagiosus Morbus erupit [...]*) a provinčné výkazy (*Conspectus Oppidorum ad Provinciam XVI oppidum Scepusiensium quibus Morbus Cholera erupit [...]*).

Celouhorskými (pribežnými a sumárnymi) výkazmi o nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch uhorských stolíc, slobodných kráľovských miest a výsadných samosprávnych územných celkoch (Dištrikt Jazigov a Kumánov, Provincia XVI spišských miest, Privilegované mestá Hajdúchov) na svojich zasadnutiach zaoberala a následne zasielala do jednotlivých oblastí krajiny Uhorská kráľovská miestodržiteľská rada (*Consilio Regio Locumtenetiali Hungarico*), sídliaca v Budíne. Poklady pre celouhorské výkazy vypracúvala Uhorská zdravotná komisia, sídliaca v Budíne. Jej predsedom bol v čase epidémie Michal Ignác Lenhošek (*Michaël Lenhossék*).¹⁴ Celouhorské výkazy boli vyhotovované na základe údajov získaných

12 *Encyklopédia Slovenska. V. zväzok. R – Š. Zodp. red. J. Vladár. Bratislava : Veda, 1981. Heslo Spiš, s. 556.*

13 *Encyklopédia Slovenska. V. zväzok. R – Š. Zodp. red. J. Vladár. Bratislava : Veda, 1981. Heslo Spišská Kapitula, s. 557.*

14 Michal Ignác Lenhošek sa narodil 11. mája 1773 v Bratislave. Základné a gymnaziálne vzdelanie získal v Bratislave, medicínu študoval na lekárskech fakultách vo Viedni a v Pešti. Vysokoškolský titul doktora medicíny získal v roku 1799. Po ukončení vysokoškolského štúdia pôsobil deväť rokov ako úradný stoličný lekár v Ostrihome. Za svoju svedomitú prácu bol v roku 1808 povýšený do šľachtického stavu. V tom istom roku odišiel do Pešti, kde až do roku 1819 pôsobil ako profesor biológie a anatómie na Lekárskej fakulte Peštianskej univerzity (v rokoch 1809 – 1810 a 1815 – 1816 súčasne zastával funkciu dekana fakulty a v rokoch 1817 – 1818 funkciu rektora univerzity). V rokoch 1819 – 1825 pôsobil ako profesor fyziológie na Lekárskej fakulte Viedenskej univerzity. Od roku 1825 zastával funkcie krajinského protomedika, riaditeľa Lekárskej fakulty Peštianskej univerzity a vedúceho zdravotníckeho oddelenia Uhorskej miestodržiteľskej rady. Organizoval boj proti detských kiahňam, cholere a besnote a zaoberal sa tiež účinkami duševných stavov na zdravie človeka, fyziológiou ľudského tela a štúdiom vyššej nervovej sústavy človeka. V roku 1838 zriadil samostatný útvar krajinského veterinára. Je autorom viacerých odborných publikácií, vysokoškolských učebníc, obežníkov, brožúrok, vyhlášok a novinových článkov. Počas cholerovej epidémie v roku 1831 vydal tlačou dva dokumenty (obežník a brožúrku), v ktorých zhrnul svoje poznatky o tejto

z regionálnych (stoličných, provinčných, mestských) výkazov (vrátane informácií o priebehu ochorenia v slobodných kráľovských mestách). Do celouhorských výkazov boli zahrnuté po tom, ako boli doručené do Budína, v mnohých prípadoch teda s istým časovým odstupom od doby ich vyhotovenia. Vychádzali tlačou, v latinskom jazyku, v pravidelných časových intervaloch. Na začiatku epidémie to bolo raz za tri, resp. štyri dni, neskôr raz týždenne. Prvý priebežný cholerový výkaz bol publikovaný 5. augusta 1831. Neobsahoval však údaje zo všetkých, ale iba z 33 uhorských lokalít – 24 stolíc, siedmich slobodných kráľovských miest, Dištriktu Jazigov a Kumánov a Privilegovaných miest Hajdúchov. Prvý výkaz, ktorý obsahoval údaje zo všetkých oblastí Uhorska bol publikovaný 20. septembra 1831. V priebežných výkazoch, ktoré vyšli v období od 5. augusta do 5. októbra 1831, boli uvádzané nasledovné údaje: názov územia (*jurisdictiones*), počet miest (*loca*), deň vypuknutia choroby (*dies erumpentis morbi*), počet nakazených (*summa morbo correptorum*), počet uzdravených (*resanati*), počet zomrelých (*mortui*), počet liečených (*sub cura manentes*) a poznámky (*observationes*). Od 11. októbra 1831 pribudli do výkazu aj údaje o počtoch miest na jednotlivých uhorských územiach, kde cholera definitívne vymizla (*cessavit*), kde sa znovu vrátila (*recreduit*) a kde sa objavili nové prípady (*novitus erupit*). Posledný priebežný výkaz bol publikovaný 10. apríla 1832, pričom podobne ako prvý výkaz neobsahoval údaje zo všetkých uhorských lokalít, ale iba zo siedmich stolíc, Provincie XVI spišských miest a slobodného kráľovského mesta Ľubietová. Sumárny výkaz o nakazených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch uhorských stolíc, slobodných kráľovských miest a výsadných samosprávnych územných celkov bol vydaný 4. septembra 1832. Oproti priebežným výkazom obsahoval aj dátum posledného prípadu úmrtia na cholera na tom ktorom území (*dies cessantis morbi*). Celouhorské (priebežné a sumárny) výkazy o nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch uhorských stolíc, slobodných kráľovských miest a výsadných samosprávnych územných celkov z rokov 1831 a 1832 sa nachádzajú v archívoch na dnešnom území Slovenska a Maďarska, ktoré spravujú archiválie príslušných uhorských samosprávnych celkov a v roku 1861 vyšli v Budíne aj tlačou. Vo štvrtej časti tretieho dielu svojho Zdravotnícko-medicínskeho kódexu Uhorska (*Codex sanitario-medicinalis Hungariae*) ich publikoval profesor Peštianskej univerzity František X. Linzbauer (*Franciscus Xav. Linzbauer*).

Regionálne (stoličné, provinčné, mestské) výkazy o nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch Spišskej stolice, slobodných kráľovských miest Kežmarok a Levoča a Provincie XVI spišských miest vyhotovovala stála stoličná a stála provinčná zdravotná komisia, sídliace v Levoči, resp. v Spišskej Novej Vsi. Ich členmi boli politickí predstavitelia stolice, provincie a slobodných kráľovských

infekčnej chorobe. Obežník nesúci názov *Krátičká zpráva, jako se proti Wýchodni uplawici (Choleře, chwistoblité) ochrániti, a co při prwnim nápadě této nemoci, až do přichodu lékaře činiti sluší* bol publikovaný v júli 1831, brožúrku s názvom *Animadversiones circa curandam choleram orientalem et alios epidemicos morbos in Regno Hungariae nunc vigentes*, vydal v septembri 1831. Michal Ignác Lenhošek zomrel 12. februára 1840 v Budíne. *Slovenský biografický slovník. III. Zväzok. K – L*. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1989. Heslo LENHOŠEK, Michal Ignác, s. 386; LIŠKA, Anton. *Cholerová epidémia z roku 1831 a jej priebeh v Prešovskej eparchii*. Prešov : GTF PU v Prešove, 2012, s. 7-8.

miest (župan, gróf, richtári, senátori, prísediaci), ale tiež stoliční a mestskí lekári.¹⁵ Prácu komisií koordinoval a kontroloval proticholerový komisár, za ktorého bol pre územie Spiša, Šariša a Zemplína a slobodné kráľovské mestá Kežmarok, Levoča, Bardejov, Sabinov a Prešov menovaný gróf Anton Majlát (*Antonius Majláth de Székhely*).¹⁶ Údaje o nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch z jednotlivých lokalít na území Spišskej stolice a Provincie XVI spišských miest získavala stála stoličná a stála provinčná zdravotná komisia vlastnou činnosťou, a tiež od miestnych zdravotných komisií, zriadených v centrách slúžnovských okresov Spišskej stolice (údaje z obcí, osád, usadlostí, majerov, hámrov atď.), v slobodných kráľovských mestách (údaje z Kežmarku a Levoče) a na území spišských mestečiek (údaje z mestečiek Spišskej stolice a Provincie XVI spišských miest). Členmi miestnych zdravotných komisií boli predstavitelia mestských a okresných samospráv (richtári, senátori, mešťania, hlavní slúžni, prisažní, starostovia), a tiež lekári, chirurgovia a felčiari. Najdôležitejšiu úlohu v zdravotných komisiách zastávali lekári, chirurgovia a felčiari, ktorých primárnou kompetenciou bolo určovať príčinu smrti (buď na základe obhliadky tela, alebo podľa popisu príznakov, na ktoré obeť zomrela) a vyhodnocovať ktorá z obetí zomrela v dôsledku cholery a ktorá v dôsledku iného ochorenia, resp. z inej príčiny. V archívnych fondoch Štátneho archívu v Prešove – Špecializovaného pracoviska Spišský archív v Levoči sa podarilo dohľadať dva priebežné výkazy o nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch Spišskej stolice, datované na 10. september¹⁷ a 13. október 1831¹⁸ a jeden priebežný výkaz, obsahujúci predmetné údaje z mestečiek patriacich do Provincie XVI spišských miest, datovaný na 15. november 1831.¹⁹ Celkové výkazy v skúmaných archívnych materiáloch z rokov 1831 a 1832 absentovali. Podarilo sa dohľadať iba súhrnnú správu stoličného lekára Jozef Fortmaiera (*Josephus Fortmäyer*), obsahujúcu stručnú informáciu o priebehu cholery a súhrnnom počte jej obetí na území Spišskej stolice.²⁰ Autorom priebežných výkazov, obsahujúcich údaje o priebehu cholery v Spišskej stolici, bol prísediaci Tabulárneho súdu Eduard Fanschmid (*Eduard Phanschmid*), autorom priebežného výkazu s choleroými údajmi z lokalít patriacich do Provincie XVI spišských miest bol lekár provincie Ján Glos (*Joannes Glos*). Všetky tri výkazy boli vyhotovené v písomnej podobe (rukopis) a okrem kľú-

-
- 15 Štátny archív (ŠA) Prešov – ŠPSA Levoča, fond Spišská župa (SŽ), r. 1831, kr. č. 617, inv. č. 1335, sign. č. 25/1831. *Inclyta Universitas! Unghvarini, die 14. Januarii 1831.*
 - 16 ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SM, r. 1831, kr. č. 638, inv. č. 441, sign. č. 1549/1831. *Consignatio Commissariorum ddo. 12. ae Juli 1831.*
 - 17 ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SŽ, r. 1831, kr. č. 625, inv. č. 1346, sign. č. 787/1831. *Conspectus Comitatus Scepusiensis Locorum [...] vel sub Cura manentium designatione. Leuschovia, die 10. Septembris 1831.*
 - 18 ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SŽ, r. 1831, kr. č. 627, inv. č. 1349, sign. č. 1014/1831. *Conspectus Comitatus Scepusiensis Locorum [...] vel sub Cura manentium designatione. Leutschovia, die 13. Octobris 1831.*
 - 19 ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SM, r. 1831, kr. č. 1059, inv. č. 1063, sign. č. 294/1831. *Conspectus Oppidorum ad Provinciam XVI oppidum Scepusiensium quibus Morbus Cholera erupit [...] in elective usuqe 15 Novemb. 1831.*
 - 20 ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SŽ, odd. KP, r. 1832, kr. č. 630, inv. č. 1354, fasc. č. 285, sign. č. 134. *Dokument bez názvu z 15. 2. 1832.*

čových údajov obsahujú aj vlastnoručné podpisy ich autorov (v prípade stoličných výkazov miesto ich vyhotovenia, ktorým bola Levoča). V dochovaných priebežných výkazoch Spišskej stolice boli uvádzané nasledovné údaje: poradové číslo lokality (*Nmr*), deň vypuknutia choroby (*dies erumpetis morbi*), počet nakazených (*summa morbo correptorum*), počet uzdravených (*resanati*), počet zomrelých (*mortui*), počet liečených (*sub cura manentes*) a poznámky (*observationes*). V dochovanom priebežnom výkaze o nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch Provincie XVI spišských miest boli zaznamenané nasledovné údaje: názov územia (*jurisdictio*), názov mestečka (*oppida*), deň vypuknutia choroby (*dies erumpentis morbi*), počet nakazených (*summa morbo correptorum*), počet uzdravených (*resanati*), počet zomrelých (*mortui*), počet liečených (*sub cura manentes*), počet obyvateľov v mestečkách v roku 1831 podľa údajov zaznamenaných v matrikách (*im populatio secundum matricam ecclesiasticam ab 1831*) a poznámky (*observationes*).

Vývoj počtu cholerou nakazených, liečených, zomrelých a vyliečených obyvateľov Spišskej stolice

Na území Spišskej stolice žilo pred vypuknutím cholerovej epidémie v roku 1831 celkovo 154 856 obyvateľov. Usadení boli v dvoch slobodných kráľovských mestách, 17 mestečkách, 187 dedinách, 179 osadách, malých usadlostiach a hostincoch, a tiež na viacerých gazdovstvách, hámroch, horárňach, hospodárstvach, lomoch, majeroch a mlynoch. Správnym centrom stolice bola v sledovanom období Levoča.²¹ Funkciu župana zastával v danej dobe gróf Alexander Čáky (*Alexander Csáky de Keresztszegh*), hlavným stoličným notárom bol Andrej Lany (*Andreas Lany*) a post hlavného stoličného lekára patrilo Ludovítovi Ružinskému (*Ludovicus Ruzsinsky*). Úrad stoličného lekára v roku 1831 zastávali tiež Samuel Pozevic (*Samuel Pozevitz*) a Jozefa Fortmaier. Na území Spišskej stolice pôsobil v sledovanom období aj Ignác G. Sommer (*Ignatius G. Sommer*), ktorý zastával funkciu lekára slobodného kráľovského mesta Levoča. V roku 1831 vydal brožúrku s názvom *Krátka správa pre obyvateľov kráľovského mesta Levoča a pre každého, kto nie je lekárom, aké inštrukcie je potrebné sledovať pred a po vypuknutí cholery*, v ktorej zhrnul základné informácie o tejto infekčnej chorobe, preventívnych opatreniach proti jej vypuknutiu a šíreniu i radách ako ju možno liečiť v domácom prostredí.²²

Slobodné kráľovské mestá Spišskej stolice

V čase vypuknutia cholerovej epidémie v roku 1831 sa na území Spišskej stolice nachádzali dve slobodné kráľovské mestá – Kežmarok a Levoča. V Kežmarku žilo 4 192 a v Levoči 5 175 obyvateľov.²³

-
- 21 NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem annexarum*. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 284, 296.
 - 22 Bližšie o brožúrke: LIŠKA, Anton. Dobové tlačie Dr. Ignatiusa Sommera a Martina Hlatkého z roku 1831, popisujúce príznaky, prevenciu a liečbu cholery. In *Dejiny – internetový časopis IH FF PU v Prešove*, roč. 9, 2014, č. 1, s. 96-124.
 - 23 NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem annexarum*. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 285-286.

Podľa súhrnného celouhorského výkazu, pojednávajúceho o celkovom počte cholery nakazených, vyliečených a zomrelých obyvateľov Uhorska, datovaného na 4. september 1832, bol prvý prípad cholery v Kežmarku zaznamenaný 10. augusta 1831.²⁴ V priebežných celouhorských choleroch výkazoch sa mesto prvýkrát objavuje 28. augusta 1831 s tým, že na jeho území boli od vypuknutia nákazy zaznamenané štyri prípady tohto infekčného ochorenia. Z uvedeného počtu tri osoby chorobe podľahli a jedna sa na ňu aktuálne liečila.²⁵ Zmenu v počtoch cholery nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených osôb, žijúcich na území slobodného kráľovského mesta Kežmarok, nachádzame aj v priebežných celouhorských choleroch výkazoch z 13. septembra, 5., 18. a 25. októbra a 6. decembra 1831 (viď Tabuľka č. 1). Posledný prípad úmrtia na cholery zaznamenali v Kežmarku 27. októbra 1831. Celkovo sa v tomto slobodnom kráľovskom meste nakazilo cholery 496 osôb, z ktorých sa 298 vyliečilo a 198 tejto chorobe podľahlo.²⁶

Tabuľka č. 1 Vývoj počtu nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených počas cholerovej epidémie z roku 1831 v slobodnom kráľovskom meste Kežmarok.²⁷

Názov lokality	Dátum evidencie v celouhorskom výkaze	Počet obyvateľov v roku 1828	Stav obyvateľstva			
			nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení
Kežmarok	23. 08. 1831	4 192	4	0	3	1
	13. 09. 1831		198	54	69	75
	05. 10. 1831		381	198	158	25
	18. 10. 1831		448	243	189	16
	25. 10. 1831		463	268	191	4
	07. 11. 1831		482	282	196	4
	06. 12. 1831		496	298	198	0
Spolu	23. 08. 1831	4 192	496	298	198	0
	16. 12. 1831					

24 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490.

25 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 248.

26 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490.

27 Tabuľka č. 1 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorského súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum.* Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 258.) a publikovaných priebežných celouhorských výkazov o cholery nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených obyvateľoch Uhorska v rokoch 1831 – 1832 (LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 247-490).

Podľa súhrnného celouhorského cholerového výkazu zo 4. septembra 1832 bol prvý prípad cholery v Levoči zaznamenaný 14. augusta 1831.²⁸ V priebežných celouhorských choleroových výkazoch sa mesto prvýkrát objavuje 2. septembra 1831 s tým, že na jeho území bolo od vypuknutia nákazy zaznamenaných 20 prípadov tohto infekčného ochorenia. Z uvedeného počtu 10 osôb chorobe podľahlo, sedem sa vyliečilo a tri sa na ňu aktuálne liečili.²⁹ Zmenu v počtoch choleroou nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených osôb, žijúcich na území slobodného kráľovského mesta Levoča, nachádzame aj v priebežných celouhorských choleroových výkazoch z 13. septembra a 11., 18. a 25. októbra 1831 (viď Tabuľka č. 2). Posledný prípad úmrtia na cholerou zaznamenali v Levoči 28. septembra 1831. Celkovo sa v tomto slobodnom kráľovskom meste nakazilo choleroou 1 087 osôb, z ktorých sa 723 vyliečilo a 364 tejto chorobe podľahlo.³⁰

Tabuľka č. 2 Vývoj počtu nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených počas cholerovej epidémie z roku 1831 v slobodnom kráľovskom meste Levoča.³¹

Názov lokality	Dátum evidencie v celouhorskom výkaze	Počet obyvateľov v roku 1828	Stav obyvateľstva			
			nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení
Levoča	02. 09. 1831	5 175	20	7	10	3
	13. 09. 1831		292	119	111	62
	05. 10. 1831		292	156	111	25
	11. 10. 1831		1 043	619	362	62
	18. 10. 1831		1 043	681	362	0
	25. 10. 1831		1 087	723	364	0
Spolu	02. 09. 1831	5 175	1 087	723	364	0
	25. 10. 1832					

28 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490.

29 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 283.

30 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490.

31 Tabuľka č. 2 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorského súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum.* Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 258) a publikovaných priebežných celouhorských výkazov o choleroou nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených obyvateľoch Uhorska v rokoch 1831 – 1832 (LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 283-490).

Na území slobodných kráľovských miest Spišskej stolice – Kežmarku a Levoče trvala epidémia cholery podľa skúmaných celouhorských výkazov od 10. augusta do 27. októbra 1831. V jej dôsledku sa nakazilo 1 583 osôb, z ktorých sa 1 021 vyliečilo a 562 ochoreniu podľahlo. Cholerou sa teda nakazil takmer každý šiesty obyvateľ spišských slobodných kráľovských miest a každý tretí z nich v dôsledku tohto infekčného ochorenia zomrel.³²

Tabuľka č. 3 Výpočet obetí cholerovej epidémie z roku 1831 v slobodných kráľovských mestách Spišskej stolice.³³

Názov lokality	Výskyt prvého prípadu ochorenia	Výskyt posledného prípadu ochorenia	Počet obyvateľov v roku 1828	Stav obyvateľstva		
				nakazení	vyliečení	zomrelí
Kežmarok	10. 08. 1831	27. 10. 1831	4 192	496	298	198
Levoča	14. 08. 1831	28. 09. 1831	5 175	1 087	723	364
Spolu	10. 08. 1831	27. 10. 1831	9 367	1 583	1021	562

Mestečká Spišskej stolice

V čase vypuknutia cholerovej epidémie v roku 1831 sa na území Spišskej stolice nachádzalo 17 mestečiek, v ktorých žilo 27 965 obyvateľov.³⁴

Podľa priebežných stoličných výkazov o cholerou nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch Spišskej stolice sa do 13. októbra 1831 touto chorobou v spišských stoličných mestečkách nakazilo 1 612 osôb, z ktorých sa 509 vyliečilo, 739 nákaze podľahlo a 364 sa v danom období z ochorenia aktuálne liečilo. Epidémia postihla najskôr Kluknavu, v ktorej zaznamenali prvý prípad cholery 2. augusta 1831 a najneskôr Nálepkovo, kde prepukla až 20. septembra 1831. Zo šiestich mestečiek (Nová Belá, Smolnícka Huta, Smolník, Spišská Kapitula, Spišská Teplica, Švedlár) neboli ku 13. októbru 1831 známe žiadne údaje.

32 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490.

33 Tabuľka č. 3 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorského súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum.* Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 285-286) a zo súhrnného celouhorského cholerevého výkazu o nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených obyvateľoch Uhorska v rokoch 1831 – 1832 (LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490).

34 NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum.* Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 286-288.

Tabuľka č. 4 Výpočet obetí cholerovej epidémie z roku 1831 v mestečkách Spišskej stolice.³⁵

Názov lokality	Počet obyvateľov v roku 1828	Výskyt prvého prípadu ochorenia	Stav obyvateľstva k 10. 09. 1831 a 13. 10. 1831*			
			nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení
Gelnica	4 632	02. 09. 1831	185	65	40	80
Hrabušice	1 054	12. 08. 1831	44	8	20	16
Hranovnica	991	25. 08. 1831	104	52	50	2
Kluknava	919	02. 08. 1831	86	25	61	0
Krompachy	1 767	10. 08. 1831	165	42	105	18
Nálepkovo*	2 383	20. 09. 1831	150	80	57	13
Mníšek nad Hnilcom	2 143	02. 09. 1831	132	42	35	55
Smižany	913	03. 08. 1831	196	30	136	30
Spišská Stará Ves	1 156	24. 08. 1831	180	75	72	33
Spišský Štvrtok	637	12. 08. 1831	145	30	103	12
Štós	1 496	25. 08. 1831	225	60	60	105
Spolu	18 091	02. 08. 1831	1 612	509	739	364

Dediny, gazdovstvá, hámre, horárne, hospodárstva, hostince, lomy, majere, mlyny a osady Spišskej stolice

V čase vypuknutia cholerovej epidémie v roku 1831 sa na území Spišskej stolice nachádzalo 187 dedín, 179 osád a hostincov a viacero (počet sa neuvádza) baní, gazdovstiev, hámrov, hospodárstiev, horární, lomov, majerov a mlynov. V spišských dedinách žilo 104 469 obyvateľov, v osadách a hostincoch 6 268 obyvateľov a na zvyšných vidieckych lokalitách 5 812. Celkovo tak na spišskom vidieku žilo v sledovanom období 116 549 obyvateľov.³⁶

Podľa priebežných stoličných výkazov o choleroou nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch Spišskej stolice, žijúcich na vidieku, sa do 13. októbra 1831 touto chorobou nakazilo 8 833 osôb, z ktorých sa 4 025 vyliečilo, 3 583 nákaze podľahlo a 1 225 sa v danom období z ochorenia aktuálne liečilo. Epidémia postihla najskôr obec Kamienku, v ktorej zaznamenali prvý prípad cholery 14. júla 1831 a najneskôr obec Strážky, kde prepukla až 9. októbra 1831 (viď Tabuľka č. 5).

35 Tabuľka č. 4 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorskeho súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum*. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 286-288) a priebežných stoličných choleroých výkazoch o nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených obyvateľoch Spišskej stolice (MV SR, ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SŽ, r. 1831, kr. č. 625, inv. č. 1346, sign. č. 787/1831. *Conspectus Comitatus Scepusiensis Locorum [...] vel sub Cura manentium designatione. Leuschovia, die 10. Septembris 1831*; MV SR, ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SŽ, r. 1831, kr. č. 627, inv. č. 1349, sign. č. 1014/1831. *Conspectus Comitatus Scepusiensis Locorum [...] vel sub Cura manentium designatione. Leuschovia, die 13. Octobris 1831*).

36 NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum*. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 296.

Zo 69 spišských dedín, 177 osád a hostincov a všetkých baní, gazdovstiev, hámrov, hospodárstiev, horární, lomov, majerov a mlynov neboli ku 13. októbru 1831 známe žiadne údaje o nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých.

Tabuľka č. 5 Výpočet obetí cholerovej epidémie z roku 1831 v dedinách, osadách a hostincoch Spišskej stolice.³⁷

Názov lokality	Počet obyvateľov v roku 1828	Výskyt prvého prípadu ochorenia	Stav obyvateľstva k 10. 09. 1831 a 13. 10. 1831*			
			nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení
Arnutovce*	181	05. 09. 1831	61	40	21	0
Batizovce*	1 090	03. 09. 1831	60	35	18	7
Beharovce	191	11. 08. 1831	20	6	12	2
Betlanovce	502	18. 08. 1831	95	40	35	20
Bijacovce	605	12. 08. 1831	35	10	20	5
Bušovce*	730	20. 08. 1831	160	87	53	20
Čenčice*	102	05. 09. 1831	7	2	5	0
Danišovce	200	18. 08. 1831	32	20	6	6
Dlhé Stráže	175	20. 08. 1831	82	31	30	21
Doľany	106	10. 08. 1831	4	3	1	0
Domaňovce	577	12. 08. 1831	85	14	61	10
Dravce	500	18. 08. 1831	82	24	50	8
Dúbrava	422	10. 08. 1831	60	18	30	12
Dvorce*	372	24. 09. 1831	53	18	35	0
Farkašovce	448	20. 08. 1831	103	52	48	3
Forbasy*	451	01. 10. 1831	15	10	4	1
Granč	117	11. 08. 1831	45	10	30	5
Hadušovce*	269	05. 09. 1831	21	8	13	0
Hágy*	239	15. 09. 1831	4	0	2	2
Haligovce*	761	15. 09. 1831	66	6	56	4
Harichovce	548	12. 08. 1831	115	15	75	25
Hnilčík*	343	05. 09. 1831	26	18	8	0
Holumnica*	866	01. 09. 1831	152	92	49	11
Hôrka	61	20. 08. 1831	85	42	15	28

37 Tabuľka č. 5 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorskeho súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum*. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 288-296) a priebežných stoličných choleroých výkazoch o nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených obyvateľoch Spišskej stolice (ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SŽ, r. 1831, kr. č. 625, inv. č. 1346, sign. č. 787/1831. *Conspectus Comitatus Scepusiensis Locorum [...] vel sub Cura manentium designatione. Leuschovia, die 10. Septembris 1831*; ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SŽ, r. 1831, kr. č. 627, inv. č. 1349, sign. č. 1014/1831. *Conspectus Comitatus Scepusiensis Locorum [...] vel sub Cura manentium designatione. Leutschovia, die 13. Octobris 1831*).

Názov lokality	Počet obyvateľov v roku 1828	Výskyt prvého prípadu ochorenia	Stav obyvateľstva k 10. 09. 1831 a 13. 10. 1831*			
			nakazení	vyličení	zomrelí	liečení
Hotkovce	128	11. 08. 1831	2	2	0	0
Hozelec	221	20. 08. 1831	75	40	25	10
Huncovce	2 148	25. 08. 1831	108	51	42	15
Chrasť nad Hornádom *	410	24. 09. 1831	48	30	18	0
Iliašovce	562	12. 08. 1831	80	10	62	8
Imrichovce*	187	05. 09. 1831	4	2	2	0
Jaklovce	982	07. 08. 1831	25	18	7	0
Jakubany*	2 846	01. 10. 1831	190	85	55	50
Jamník	422	10. 08. 1831	75	20	45	10
Jánovce *	178	05. 09. 1831	12	10	2	0
Jarabina	1645	24. 08. 1831	250	125	102	23
Jezersko*	366	15. 09. 1831	12	10	2	0
Kacvín	995	20. 08. 1831	142	72	60	10
Kaľava	201	10. 08. 1831	42	3	35	4
Kamienka	2 351	14. 07. 1831	680	440	240	0
Kišovce	238	20. 08. 1831	75	32	23	20
Klčov	364	10. 08. 1831	46	12	15	19
Končany	70	10. 08. 1831	2	0	2	0
Kravany	666	20. 08. 1831	106	60	36	10
Kremná*	456	01. 10. 1831	5	2	3	0
Kurimany*	145	05. 09. 1831	20	12	8	0
Lapšanka	496	20. 08. 1831	63	25	26	12
Lechnica	598	22. 08. 1831	72	30	40	2
Lendak*	985	25. 09. 1831	192	98	54	40
Letanovce	698	18. 08. 1831	70	30	27	13
Lieskovany	129	12. 08. 1831	42	12	10	20
Lučivná*	471	19. 09. 1831	24	19	5	0
Malý Slavkov*	434	18. 08. 1831	75	40	30	5
Margecany	517	07. 08. 1831	22	15	7	0
Markušovce	503	12. 08. 1831	264	64	136	64
Matejovce*	183	20. 09. 1831	9	6	3	0
Matiašovce	894	24. 08. 1831	160	62	58	40
Mečedelovce*	79	05. 09. 1831	4	3	1	0
Miklušovce	105	18. 08. 1831	45	30	5	10
Nedeca*	1011	15. 09. 1831	84	25	39	20
Nemešany	211	10. 08. 1831	22	10	6	6
Nižná Šuňava*	616	08. 09. 1831	36	23	13	0
Nižné Lapše	800	20. 08. 1831	92	40	38	14

Názov lokality	Počet obyvateľov v roku 1828	Výskyt prvého prípadu ochorenia	Stav obyvateľstva k 10. 09. 1831 a 13. 10. 1831*			
			nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení
Nižné Ružbachy*	880	15. 09. 1831	79	29	38	12
Nižné Slovinky	948	10. 08. 1831	103	6	83	14
Nová Lubovňa*	1 312	01. 10. 1831	45	30	15	0
Odorín	531	04. 08. 1831	115	43	64	8
Olšavica*	766	28. 08. 1831	180	110	50	20
Olšavka	199	11. 08. 1831	15	3	12	0
Ordzovany	353	10. 08. 1831	20	8	6	6
Osturňa*	1 809	15. 09. 1831	121	94	26	1
Petrovce	118	11. 08. 1831	30	9	16	5
Pikovce*	90	24. 09. 1831	21	17	4	0
Poráč*	1 017	20. 09. 1831	51	20	31	0
Prímovce	70	25. 08. 1831	90	43	20	27
Rakúsy*	481	27. 08. 1831	21	13	4	4
Reľov*	468	15. 09. 1831	10	3	3	4
Repiská	568	20. 08. 1831	52	20	24	8
Richnava	528	10. 08. 1831	84	5	60	19
Richvald	932	22. 08. 1831	106	40	52	14
Rožkovce	91	10. 08. 1831	4	0	2	2
Rudňany (Nižné a Vyšné)*	431	20. 09. 1831	6	2	4	0
Slovenská Ves	1 275	12. 08. 1831	106	62	34	10
Spišské Bystré	1 158	18. 08. 1831	215	75	103	37
Spišské Hanušovce*	682	15. 09. 1831	120	80	27	13
Spišské Tomášovce*	332	05. 09. 1831	38	24	14	0
Spišský Hrhov	871	10. 08. 1831	110	8	85	17
Spišský Hrušov	637	12. 08. 1831	112	15	78	19
Spišský Štiavnik	934	18. 08. 1831	165	60	62	43
Stará Lesná*	668	02. 09. 1831	35	20	15	0
Stotince*	958	01. 10. 1831	230	103	52	75
Stráne pod Tatrami*	377	25. 09. 1831	85	42	20	23
Stratená*	318	05. 09. 1831	3	0	2	1
Strážky*	368	09. 10. 1831	30	22	4	4
Studenc	369	10. 08. 1831	14	7	3	4
Sulín* s osadou Kače* a hostincom Závodie*	735 68 133	01. 10. 1831	121	100	17	4
Svätý Ondrej*	148	03. 10. 1831	7	5	2	0
Svätý Juraj*	581	08. 10. 1831	15	9	4	2
Štefanovce*	190	05. 09. 1831	8	2	6	0

Názov lokality	Počet obyvateľov v roku 1828	Výskyt prvého prípadu ochorenia	Stav obyvateľstva k 10. 09. 1831 a 13. 10. 1831*			
			nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení
Švábovce	306	20. 08. 1831	104	60	30	14
Toporec*	1 177	19. 08. 1831	345	172	115	58
Torysky	1 336	20. 08. 1831	62	23	20	19
Uloža	403	25. 08. 1831	22	8	5	9
Veľká Lomnica*	1 260	01. 09. 1831	95	40	30	25
Veľká Franková*	560	07. 10. 1831	24	18	6	0
Veľký Folkmár	605	02. 08. 1831	96	53	43	0
Veľký Lipník	1 428	22. 08. 1831	36	15	12	9
Veľký Slavkov*	1 094	05. 09. 1831	47	36	11	0
Vikartovce	1 329	22. 08. 1831	56	30	26	0
Vlkovce*	140	15. 09. 1831	55	30	25	0
Vydrník	279	22. 08. 1831	95	32	46	17
Vyšné Ružbachy*	1 022	07. 10. 1831	6	5	1	0
Vyšné Slovinky	816	10. 08. 1831	95	10	72	13
Zálesie	286	22. 08. 1831	82	20	22	40
Závada*	411	05. 09. 1831	45	23	22	0
Závadka*	751	20. 09. 1831	164	99	63	2
Žakovce*	718	03. 09. 1831	48	30	18	0
Žehra	234	10. 08. 1831	46	23	15	8
Spolu	70 734	14. 07. 1831	8 833	4 025	3 583	1 225

Spišská stolica

V priebežných celouhorských choleroých výkazoch sa Spišská stolica prvýkrát objavuje 16. augusta 1831 s tým, že na jej území bolo od vypuknutia nákazy zaznamenaných 27 prípadov ochorenia. Z uvedeného počtu všetkých 27 osôb cholere podľahlo. Do štatistík boli započítané údaje z dvoch z celkového počtu vyše 383 lokalít, nachádzajúcich sa v čase epidémie na území Spišskej stolice.³⁸ Zmenu v počtoch choleroou nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených osôb, žijúcich na území stolice, nachádzame aj v priebežných celouhorských choleroých výkazoch z 20. septembra, 10. a 31. októbra a 7. novembra 1831 (vid' Tabuľka č. 6).

Zo sumárneho celouhorského choleroého výkazu, datovaného na 4. september 1832, vyplýva, že na území Spišskej stolice sa epidémia vyskytovala od 3. augusta do 8. novembra 1831. V jej dôsledku sa v stolici nakazilo 13 906 osôb, z ktorých sa 7 642 vyliečilo a 6 264 tejto chorobe podľahlo.³⁹

38 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV. Budae* : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 186.

39 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV. Budae* : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490.

Tabuľka č. 6 Vývoj počtu nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených počas cholerovej epidémie z roku 1831 v Spišskej stolici (bez slobodných kráľovských miest).⁴⁰

Názov lokality	Dátum evidencie v celouhorskom výkaze	Počet započítaných lokalít	Počet obyvateľov v roku 1828	Stav obyvateľstva				Stav choroby v obciach		
				nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení	Počet obcí bez nových prípadov	Počet obcí s opätovným výskytom	Počet nových ohnísk
Spišská stolica	16. 08. 1831	2	143 914	27	0	27	0	-	-	-
	20. 09. 1831	76		7 087	2 679	3 203	1 205	-	-	-
	11. 10. 1831	76		7 087	2 679	3 203	1 205	29	0	0
	31. 10. 1831	133		12 323	6 017	5 400	906	29	0	14
	14. 02. 1832	133		12 323	6 621	5 702	0	0	0	0
Spolu	16. 08. 1831 14. 02. 1832	133	143 914	12 323	6 621	5 702	0	0	0	0

Tabuľka č. 7 Výpočet obetí cholerovej epidémie z roku 1831 v Spišskej stolici.⁴¹

Názov územia	Výskyt prvého prípadu ochorenia	Výskyt posledného prípadu ochorenia	Počet obyvateľov v roku 1828	Stav obyvateľstva		
				nakazení	vyliečení	Zomrelí
Slobodné kráľovské mestá	10. 08. 1831	27. 10. 1831	9 367	1 583	1 021	562
Spišská stolica	03. 08. 1831	08. 11. 1831	143 914	12 323	6 621	5 702
Spolu	03. 08. 1831	08. 11. 1831	153 281	13 906	7 642	6 264

40 Tabuľka č. 6 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorskeho súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum*. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 296.) a publikovaných priebežných celouhorských výkazov o choleroou nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených obyvateľoch Uhorska v rokoch 1831 – 1832 (LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 186-490). Údaj o počte obyvateľov v Spišskej stolici je udávaný bez započítania obyvateľov slobodných kráľovských miest Kežmarok a Levoča.

41 Tabuľka č. 7 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorskeho súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum*. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 296.) a publikovaného celouhorskeho sumárneho výkazu o choleroou nakazených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch Uhorska v rokoch 1831 – 1832 (LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 489-490).

Okrem vyššie uvedených štatistických (priebežných a sumárnych) výkazov, sa vo fonde Štátneho archívu v Prešove – Špecializovaného pracoviska Spišský archív v Levoči nachádza aj list lekára Spišskej stolice Jozefa Fortmaiera, datovaný na 15. február 1832, v ktorom sa o. i. uvádza, že na území Spišskej stolice zomrelo v roku 1831 na následky cholerovej epidémie celkovo 6 444 tunajších obyvateľov.⁴²

Vývoj počtu choleroou nakazených, liečených, zomrelých a vyliečených obyvateľov Provincie XVI spišských miest

Na území Provincie XVI spišských miest žilo pred vypuknutím cholerovej epidémie v roku 1831 celkovo 30 563 obyvateľov. Správnym centrom provincie bolo v sledovanom období mesto Spišská Nová Ves. Funkciu administrátora zastával Imrich Fischer (*Emericus Fischer de Nagy Szalatnya*),⁴³ grófom provincie bol Pavol Wyda (*Paulus Wýda*), notársky úrad zastávali Jonatán Schmoc (*Jonathan Schmocz*) a Ján Perschoven (*Joannes Perschoven*) a úrad provinčného lekára vykonával Ján Glos.

Tabuľka č. 8 Výpočet obetí cholerovej epidémie z roku 1831 v mestách patriacich do Provincie XVI spišských miest.⁴⁴

Názov lokality	Počet obyvateľov v roku 1828	Dátum výskytu prvého prípadu ochorenia	Stav obyvateľstva k 15. novembru 1831			
			nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení
Hniezdne	1 341	07. 08. 1831	130	101	24	5
Lubica	2 386	12. 08. 1831	260	135	125	0
Matejovce	1 014	03. 09. 1831	170	127	43	0
Podolíneec	2 148	01. 09. 1831	55	13	29	13
Poprad	1 170	22. 08. 1831	75	48	27	0
Ruskinovce	693	17. 08. 1831	63	30	33	0
Spišská Belá	2 782	20. 08. 1831	206	109	97	0
Spišská Nová Ves	5 871	08. 08. 1831	882	524	358	0
Spišská Sobota	922	18. 08. 1831	75	44	31	0
Spišské Podhradie	3 144	06. 08. 1831	618	310	308	0
Spišské Vlchy	3 238	02. 08. 1831	362	148	214	0
Stará Lubovňa	1 996	01. 09. 1831	322	184	138	0
Stráže pod Tatrami	659	14. 10. 1831	3	1	1	1
Tvarožná	718	26. 08. 1831	16	8	8	0
Veľká	1 495	16. 08. 1831	19	10	9	0
Vrbov	986	16. 08. 1831	112	63	49	0
Spolu	30 563	02. 08. 1831	3 368	1 855	1 494	19

42 ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SŽ, odd. KP, r. 1832, kr. č. 630, inv. č. 1354, fasc. č. 285, sign. č. 134. Dokument bez názvu z 15. 2. 1832.

43 NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem annexarum*. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 300.

44 Tabuľka č. 8 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorskeho súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae*,

Podľa priebežného provinčného výkazu o choleroou nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch Provincie XVI spišských miest sa do 15. novembra 1831 touto infekčnou chorobou v spišských provinčných mestečkách nakazilo 3 368 osôb, z ktorých sa 1 855 vyliečilo, 1 494 nákaze podľahlo a 19 sa v danom období z ochorenia aktuálne liečilo. Epidémia postihla ako prvé mestečko Spišské Vlachy, v ktorom zaznamenali prvý prípad cholery 2. augusta 1831 a najneskôr mestečko Matejovce (dnes mestská časť Popradu), kde choroba prepukla až 3. septembra 1831 (viď Tabuľka č. 8).

Tabuľka č. 9 Vývoj počtu nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených počas cholerovej epidémie z roku 1831 v Provincie XVI spišských miest.⁴⁵

Názov lokality	Dátum evidencie v celouhorskom výkaze	Počet započítaných lokalít	Počet obyvateľov v roku 1828	Stav obyvateľstva				Stav choroby v obciach		
				Nakazení	vyliečení	zomrelí	liečení	Počet obcí bez nových prípadov	Počet obcí s opätovným výskytom	Počet nových ohnisk
Provincia XVI spišských miest	05. 10. 1831	7	30 563	1 359	541	573	245	-	-	-
	11. 10. 1831	7		1 359	541	573	245	0	0	0
	13. 11. 1831	15		3 018	1 609	1 349	60	8	0	0
	13. 12. 1831	16		3 368	1 855	1 494	19	13	0	0
	14. 02. 1832	16		3 666	2 034	1 632	0	0	0	0
Spolu	05. 10. 1831 14. 02. 1832	16	30 563	3 666	2 034	1 632	0	0	0	0

Zo sumárneho celouhorského cholerového výkazu, datovaného na 4. september 1832, vyplýva, že na území Provincie XVI spišských miest sa epidémia vyskytovala od 2. augusta do 15. novembra 1831. V jej dôsledku sa v provincii nakazilo 3 666 osôb, z ktorých sa 2 034 vyliečilo a 1 632 tejto chorobe podľahlo.⁴⁶

partiumque eidem adnexarum. Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 297-300) a priebežného cholerového výkazu o choleroou nakazených, vyliečených a zomrelých obyvateľoch Provincie XVI spišských miest (ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, fond SM, r. 1831, kr. č. 1059, inv. č. 1063, sign. č. 294/1831. *Conspectus Oppidorum ad Provinciam XVI oppidum Scepusiensium quibus Morbus Cholera erupit [...] in elective usuq 15 Novemb.* 1831).

- 45 Tabuľka č. 9 bola zostavená na základe údajov, získaných z celouhorského súpisu obyvateľstva z roku 1828 (NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum.* Budae : Typis Annae Landerer, 1828, s. 300) a publikovaných priebežných celouhorských výkazov o choleroou nakazených, vyliečených, zomrelých a liečených obyvateľoch Uhorska v rokoch 1831 – 1832 (LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 350-490).
- 46 LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budae : Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1861, s. 490.

Záver

Na území Spiša sa v čase cholerovej epidémie v roku 1831 nachádzali dve samosprávne jednotky – Spišská stolica a Provincia XVI spišských miest. V Spišskej stolici prevažovalo vidiecke obyvateľstvo, v Provincii XVI spišských miest mestský element. Obe územia mali vo svojich správnych centrách (Levoča, resp. Spišská Nová Ves) zriadené stále zdravotné komisie, ktoré spracúvali a následne do Budína zasielali podklady o choleroou nakazených, liečených, vyliečených a zomrelých osobách z lokalít, patriacich pod ich jurisdikciu. Z dochovaných úradných štatistík vyplýva, že na území Spišskej stolice sa choleroou nakazil každý deviaty obyvateľ, na území Provincie XVI spišských miest to bol každý 12. občan. Na oboch územiach cholere podľahol takmer každý druhý človek, ktorý sa touto infekčnou chorobou nakazil. Z uvedeného vyplýva, že na Spiši sa choleroou nakazilo približne o polovicu viac osôb ako bol celouhorský priemer. Pokiaľ ide o úmrtnosť, tá bola približne identická s celouhorským priemerom. Zvýšený počet nakazených oproti celouhorskému priemeru možno s veľkou pravdepodobnosťou pripísať blízkosti Spiša ku hraniciam s Haličou, z ktorej sa epidémia rozšírila do Uhorska. Spiš ako pohraničný región mal podstatne kratší čas na zavádzanie proticholeroových opatrení ako územia v západnej, strednej či južnej časti Uhorska. Udržanie úmrtnosti na celouhorskom priemere pri dvojnásobne vyššom počte nakazených možno zase vysvetliť relatívne dobre dostupnou lekárskou starostlivosťou (nadpriemerný počet lekárov, lekárnikov, chirurgov, felčiarov, lekárni, nemocníc a lazaretov) a vysokým podielom mestského obyvateľstva (dve slobodné kráľovské mestá a 33 mestečiek), poznajúcim a dodržiavajúcim hygienické návyky. V otázke určenia presného počtu choleroou nakazených, vyliečených a zomrelých osôb a doby trvania epidémie na Spiši je nutné konštatovať, že dostupné štatistiky to umožňujú iba v prípade Provincie XVI spišských miest. Z priebežného regionálneho a súhrnného celouhorského výkazu vyplýva, že v priebehu cholery boli zaznamenané prípady tejto nákazy vo všetkých 16 mestečkách, patriacich v sledovanom období do tohto územného celku. Zhodujú sa aj v dátume výskytu prvého ochorenia v provincii. V prípade Spišskej stolice však toto konštatovanie neplatí, nakoľko dochované výkazy si jednak odporujú a jednak neposkytujú údaje zo všetkých lokalít, nachádzajúcich sa na skúmanom území. Podľa priebežného regionálneho výkazu z 10. septembra 1831 bol prvý prípad cholery na území Spišskej stolice zachytený dňa 14. júla 1831 v obci Kamienska. Podľa sumárneho celouhorského výkazu zo 4. septembra 1832, vypukla cholera na území Spišskej stolice až 3. augusta 1831. Nesúlad je aj medzi celouhorským výkazom a správou spišského stoličného lekára Jozefa Fortmaiera z 15. februára 1832. Kým podľa výkazu zomrelo na území Spišskej stolice v roku 1831 v dôsledku cholerovej epidémie 6 264 tunajších obyvateľov, podľa stoličného lekára ich bolo 6 444. Okrem toho v celouhorskom sumárnom výkaze sú započítané údaje iba zo 135 lokalít Spišskej stolice, pritom v roku 1831 sa na tomto území nachádzali dve slobodné kráľovské mestá – Kežmarok a Levoča, 17 mestečiek, 187 dedín, 179 osád a hostincov a niekoľko baní, gazdovstiev, hámrov, hospodárstiev, horární, lomov, majerov a mlynov. Z preskúmaných archívnych prameňov nie je zrejmé, či sa v lokalitách, ktorých údaje v celouhorskom sumárnom súpise chýbajú, cholera nevyskytla (považujeme za skôr nepravdepodobné), alebo sa príslušní úradníci k daným údajom nedostali,

prípadne ich nedokázali resp. nestihli zabezpečiť. Z uvedeného vyplýva, že v štúdiu prezentované údaje o počtoch cholerou nakazených vyliečených a zomrelých osôb a doby trvania epidémie na Spiši, nemožno považovať za úplné, ale iba za orientačné. Výnimku v tomto ohľadne tvoria údaje, viažuce sa k slobodným kráľovským mestám Kežmarok a Levoča a Provincii XVI spišských miest.